

Vallás, erkölcs és jog.¹

A létező társadalmi viszonyok és eszmeáramlatok tüzetes vizsgálata a kutatót ama rég letűnt korokig vezette vissza, a melyről az akkor élt embereknek csak az enyészet által megkimélt csontjai s egy-egy primitív eszköz mesélnek alig érthető dolgokat. Tudni azonban nem tudhatjuk és sejteni is alig sejtjük, hogy minő gondolatok vibráltak a gondolatokat megörökíteni nem tudó agyakban.

Biztos tudomásunk a multa visszamenőleg folyton fokozódik és a XX. század küszöbéről a tudományok messzelátó esővén sokkal régebbi időkbe tudunk beletekinteni, mint a hogy azt szűk látókörükben a multa közlebb állók tehették. A XX. század küszöbén állva a pozitív vizsgálódás eredményében a keleti népeket jellemző phantasia szüleményeként felfogott mesék és hitregék az emberiség bölcsőjének nevezett területeken végzett archeologiai kutatások folytán a legapróbb részletekig a multa valóságaként tárulnak elénk.

A világteremtésnek bibliai tanítását a fejlődés elmélete váltotta föl, a nélkül azonban, hogy a mindenséget igazgató hatalomba vetett hitünk megrendült volna. Sőt hitünk a tudomány igazságai által még inkább erősödött.

A tudományos vizsgálódás pozitív eredményeként ma már azt is tudjuk, hogy az ember az evolutio törvényénél fogva az emlősök közül ezelőtt körülbelül százezer esztendővel emelkedett ki, culturalis tevékenységét azonban sokkal később kezdte meg.

A bibliának a világ teremtéséről a lelket megragadó naivitással adott tanítását tehát a tudomány — megfelelő értelmezéssel — megerősíti.

¹ Ez értekezésből írja a Dávid Ferencz-egylet felolvasó ülésén kivonatolvasást tartott.

A világegyetem kialakulásának tudományos magyarázatát Kant és Laplace adták a XVIII. száz végén.¹

A teremtésről szóló könyv (Mózes I. k.) a világ teremtésének kezdetét csakis az ember kulturális tevékenységének kezdetére tehetné, mivel annak szerzője csakis erről birhatott bizonyos tudomással.

A világ teremtését a zsidó évszámítás 5668 évre teszi. A tudományos vizsgálódás ezt a számítászt oly értelemben elfogadhatóvá és igazolhatóvá tette, hogy az ember culturalis, tehát szellemi tevékenységét valóban ezidőtájt kezdhette meg.

A vallási, erkölcsi és jogi élet nyilvánulása körüli vizsgálódásunk keretében — hogy egy rövid értekezésben valamelyes eredményre jussunk — általános tudásunkat emeltyüként igénybe kell vegyük, mert csak így vethetünk futó pillantást az emberi haladás ama hatezer esztendejére, a mely minket a maga végtelen bonyolultságában is szép, isteni harmoniát feltüntető mai társadalmi életünkig vezetett.

Az egymással relativitásban álló vallási, erkölcsi és jogi élet ma oly érdekes és a bekövetkezőket alig sejtethő fejlődési fokon áll, hogy érdeklődésünket a legnagyobb mérvben felköltheti.

Azzal a kérdéssel, hogy az ember természeténél fogva társas lény, bővebben nem foglalkozom és azokkal a különböző elméletekkel sem, a melyek az emberi társulás létrejöttét magyarázzák. Megjegyzem azonban, hogy a XX. száz nyugat-európai civilizációjával szemben a nagy utazók közvetlen szemlélet és tapasztalat alapján oly népekről számolnak be útleírásaikban, a melyek a társadalmi élet legalacsonyabb fokán állanak, s ennek ellenére a társulás eszméjét érintő kérdések ma sem tisztázottabbak, mint régen.

Eltekintve mivelődéstörténeti ismereteinktől, szemlélődésünk tárgyává tehetjük az Ausztrália körüli szigeteken élő természeti népek életétől, elkezdve a kifinomult nyugat-európai miveltségig haladó összes létező miveltségi fokozatokat és igen sok kérdés ma is rejtély marad előttünk továbbra is.

Egynémely minket érdeklő kérdést azonban a tudományos expedíciók tisztáztak.

¹ Kant 1755-ben: *Naturgeschichte und Theorie des Himmels*. Laplace 1795-ben: *Exposition du système du monde*.

„Az európai értelemben vett vad emberek nem léteznek.“¹

„Az ember mindenütt ember, az általános emberi mindenütt egyformán nyilatkozik meg szellemi és erkölcsi életében.“²

A társadalomtudomány (sociologia) mivelői emez alapelvből indulva ki, igyekeznek rekonstruálni ama társadalmi állapotokat, a melyekről írásos emlékek nem maradtak s a későbbi állapotokat is, a melyre társadalomtudományi elméletüket felépíteni kívánják.

A történelmi materialismus atyja, Marx az emberi társadalom anyagi feltételeiből vezeti le az emberiség ismert történelmét. Szerinte minden, a mi a történelemben reális: a társadalmi élet gazdasági structurája; a mi eszmei (mint vallás, erkölcs stb): csak a gazdasági viszonyoknak visszatükröződései az emberi agyban.³

Spencer a biologia törvényeire alapítva fejtegeti a társadalmi evolutiót.

Az evolutionista elmélet egyik kiváló képviselője, Kidd a történelmi materialistákkal szemben az eszmei (spiritualis) irányításra fekteti a fősúlyt.

Szerinte, „a társadalomban működő folyamat legelső ter-

¹ A többek között hazánkfia: Biró Lajos (Természettudományi Közöny: XXIX. k., 1907, X. (458 f.) Vannak-e még vad emberek és ember-evők.) ezelőtt pár évvel tett utazásának eredményében ezt mondja: „Ha igaz az, hogy a ma élő népek közt a pápuák, továbbá Melánezia és Polinezia lakói a mivelődés legalacsonyabb fokán álló népek, akkor azt állítom, hogy vad emberek ma már egyáltalában nincsenek“ (574. lap). „Ámbár már megtelepedett földművelő népek, de iparuk, kereskedelmük nincs, a pénzérték náluk ismeretlen fogalom; a tudománynak nyoma sincs, az állami berendezésnek csak elemei vannak meg, közigazgatásnak, jogvédelemnek, törvénynek és végrehajtó szerveinek, politikai és vallás-erkölcsi felsőségnek, sőt jóformán még vallásnak is alig találjuk félreismerhetetlen nyomait. Szóval ezeknek a népeknek a társadalma most is valóságos kőkorszakbeli“ (573. lap).

„A tudományos szellemtől vezérelt keresztény társadalomnak nem fog szegényére válni, ha ezekben a szegény pápuákban és csendes tengeri szigetlakókban nem lát vad embert, hanem észreveszi, hogy erényei és hibái, másforma nyilvánulásokban is, ugyanazok, mint az övéi, a kiket nem szabad lenézni, hanem úgy kell tekinteni, mint az emberi fejlődés őskorának csodálatosképpen fennmaradt társadalmát“ (583. lap.)

² Huxley ezt így fejezte ki: Vannak vadak Isten nélkül, a szó igazi értelmében; de szellemek nélkül nincsenek.

³ Jászi Oszkár: A történelmi materialismus állambölcselete. 1903.

méke gyanánt vallásos jelleget fejleszt ki, észbeli tehetséget pedig csak annyiban, a mennyiben az a vallásos tulajdonsággal összefér.“

Eme tétel a darwini tudomány tételével összeolvasztva ekkép szól:

„Az emberi evolúciónak, a maga egészében, a legmegkülönböztetőbb vonása, hogy a természetes kiválasztás törvényének működése folytán a fajnak továbbra is egyre vallásosabbá kell válnia.“¹

Szóval az életerővel fölrüházott társadalmi rendszer kezdetétől fogva nem egyéb, mint oly társadalmi typus, amely valamely vallásos hit alapjára épült.

Hogy a vallásos hit a társadalmi fejlődés alacsonyabb fokán álló népeknél az egyének társadalmi magaviseletére is kiterjed, a tétel helyességén nem változtat, sőt azt erősíti, mert kezdetben a társadalom kebelében nincsenek elkülönítve azok a körök, amelyek ma a vallás, erkölcs és jog tereümenaként szemlélhetünk.

Ez magyarázza meg, hogy ama vallási törvényekben, a melyek rendszerint parancsnak neveztetnek s a melyek valamely nép hitéletének gyermekkorára mutatnak vissza, a tisztán vallási tételeken kívül még más szabályokat is találunk.

A néplélek mélyéből meritett aranyigazság tehát az, hogy „a társadalom evolúciójában a vallás tisztét betölteni semmiféle hit sem képes, ha az egyének társadalmi magaviseletére észfölötti jóváhagyásról nem gondoskodik“, a melynek épp az a feladata, hogy az evolutio küzdelmében az egyén érdekeinek folytonos alárendelését biztosítsa ama hosszabb életü társadalmi szervezetek nagyobb érdekei alá, a mely társadalomhoz tartozik.²

Nagyon érdekes éppen ebből folyólag a rendszerint ihletett könyvekbe foglalt tanítások magjaként szereplő az a néhány parancsolat, a melyeket a vallásalapítók isteni sugallatként mondtak.

A budhista parancsok száma öt:

¹ Kidd: Társadalmi evolutio. 247. l.

² Érdekes jelenség, hogy az egyén életét annyira befolyásoló iszlám vallás ellen Mohamed fellépésekor erős ellenállást fejtettek ki az arabok a miatt, mert idegenkedtek, hogy az életre és változatos eseményeire vonatkozó gondolkozásukat vallásos gondolkozás alá helyezték.

1. Ne ölj élő lényt. 2. Ne lopj. 3. Ne légy házasságtörő.
4. Ne hazudj és 5. Ne igyál erős italt.¹

E parancsok között tisztán vallásos jellegű parancs egy sincs. A indó-európai népcsalád körében, a vallásalkotó tehetséggel és hivatottsággal bíró hinduknál erre nem is volt e korban kifejezett szükség, mivel már megelőzőleg a hindu egész szellemi élete évszázak óta a vallásosságba olvadt bele. Ezek az egyén társadalmi magatartását irányító szabályok valának.

A Nirvánára a 8 irányu ösvény vezette a hívőt: az igaz hit, igaz szándék, igaz szó, igaz tett, igaz élet, igaz törekvés, igaz gondolkodás és igaz elmélyedés.

A perzsa Dinkart-ban Jini 10 intelmét az emberekhez és a gonosz Dahák 10 ellennyilatkozatát találjuk.

Szóval a szellemi élet korábbi fokán néhány mondatba foglalva találjuk az összes szabályokat, a melyek a kicsiny társadalom elképzelhető vallási, erkölcsi és vagyoni viszonyait szabályozzák.

A nagy világvallások ihletett könyveire való részletesebb reátérést bár mellőzve, nem szabad említés nélkül hagynunk az emberi művelődés ama legnagyobb becsesel bíró emlékeit, a melyeket az assyr-babiloni ásatások hoztak napfényre s a melyek a Kr. e. V. évezzer művelődési viszonyaiba engednek bepillantani.

Ez irodalmi emlékek között a varázsmondásokat tartalmazók a legrégebbek.

A sémi nyelvet beszélők ezzel a nem sémi fajhoz tartozó, a sumir nyelvet beszélt néppel már a K. e. 4. ezredévben érintkezésben állottak.²

Ezeknek a sumir nyelvet beszélőkkel érintkezésben volt

¹ Budha szül. Kr. e. 480-ban, megh. 400 táján.

² A Kr. e. körülbelül 3800 évvel uralkodott Sargon királytól reánk maradt szövegben a Mózes feltalálásáról szóló bibliai leíráshoz hasonló hagyományhoz jutottunk. Ez így szól:

„Anyám fejedelem asszony volt, atyámat nem ismertem, míg atyám fivére az Azupirám város melletti hegyen lakott, az Euphrates partján. Anyám, a fejedelem asszony, viselős lett velem; titokban szült engem; nádból készített kosárba helyezett, melynek nyílásait szurokkal kente be; a folyamba tett, mely nem csapott össze fölöttem. A folyam Akki vízmerítőhöz vitt, Akki szive jóságában kiemelt és saját fiának nevelt.“

Heinrich: Egyet. Ir. Történet, I., 179. l.

semitáknak szellemi terméke az a könyv, a mely két világvallás, a zsidó és keresztény világvallás alaptételeit foglalja magában: a biblia.

A biblia criticaí tanulmányozása révén ma már a könyvek könyvéről is tudjuk, hogy eredetére nézve nem egyéb, mint a zsidó irodalom reánk maradt becses gyűjteménye. Tudjuk azt is, hogy a Mózes öt könyvét, a melyben több helyen előfordul a tiz parancsolat, csak a Kr. e. V. százban állították össze, de mindez még becsesebbé teszi, mert oly régi törvényt tartott fenn a mi számunkra, a mely bevilágít a zsidó nép társadalmi fejlődésének ama fokára, a midőn a vallást, erkölcsöt és törvényt a tiz parancsolat foglalta magába.

Szóval a tiz parancsolatban foglalt tanítások a hitrege világába, illetve történetileg az egyiptomi szabadulás korára nyulnak vissza.¹

E tiz parancsolatra mondja Holtzendorff: „az erkölcsi világnek aranybullája, az emberiség legegyszerűsebb és legnépszerűbb kötelesség kodexe, a practicus erkölcsi népnevelés alapja, mely hatalmas az ő egyszerű és feltétlen rövidségében.”²

A biblia a maga egészében mélyreható befolyással volt a művelt népek erkölcsi életére; szellemi köteléket szőtt időben és térben egymástól távol eső nemzetek között, irányt szabott a gondolkodásnak s az emberi szív legnemesebb és leghatalmasabb érzelmeinek.

A bibliából ezuttal csak Mózes öt könyvét (thóra) vesszük figyelemre, mert ez őrizte meg, még pedig három helyen a zsidó törvény legrégebb alakját: a tizparancsolatot.³

A thóra hosszú évszázak munkájának az emléke, szerkesztése azokra a babiloni fogság utáni időkre, a Kr. e. 440—400 közötti időszakra esik, tehát a szabad kutatás jelenlegi eredménye szerint ki van zárva, hogy a mű Mózestől származott volna. Sőt az öt könyv közül a III-ik — a lévítáknak egyházi

¹ A zsidó honfoglalás idejében kiadott tiz parancs a theocraticus szervezet eredménye. A magyaroknak is volt hasonló alaptörvényük: az öt pontba foglalt vérszerződés, de ez már a katonai szervezetű társadalom alaptörvényeként jelentkezik.

² Handbuch d. Völkerrecht. I., 706. l.

³ Mózes II. k., 20. rész, 2—17. vers; XXXIV. r., 11—26. vers, III. könyv, XIX. rész és V. k. V. rész, 6—18. vers.

szolgálatjáról írott könyv — a legfiatalabb, holott mindeddig ezt tartották Mózes szelleme leghivebb tükrének.

A tiz parancsolatot a mai fölfogással vizsgálva, úgy találjuk, hogy vallási, erkölcsi és jogi szabályokat foglal magában és éppen ezekre való tekintettel bizonyult évezrek óta alkalmasnak arra, hogy a gyermekek szívébe csepegtetve, ezáltal az emberiség, az Isten és társadalom iránti kötelességeire évszázadokon át hatékonyan kioktatható volt. Oly fenséges egyszerűséggel vannak e szabályok összeállítva, hogy azok a legegyszerűbb lelket is megtudják ragadni és a bennük rejlő szellem által a legnagyobb gondolkozókat is foglalkoztatják.

E tiz parancsolatban benne van a mai fejlett és bonyolult társadalmi szervezet igazgatására szolgáló összes szabályoknak a csirája. A tiz parancsolatot ma is hatékonyabb szabálynak tartom, mint a részletekre is kiterjedő állami törvényeket.

Ezért teljesen helyén valónak találom Schiller emez epigrammját idézni:

„Gern erlassen wir dir die moralische Delikatesse
Wenn du die zehn Gebot'nur notdürftig erfüllst.“

A tiz parancsolat szemlélésénél érdekes jelenség, hogy csak a 2. és 3. parancsolat tesznek említést a büntetésről. Ez is a mellett a felfogás mellett bizonyít, hogy ezek már oly korban soroztattak a parancsokhoz, a midőn a parancsok nemesak föl voltak állítva, hanem azok meg nem tartóit büntetéssel is fenyegették. Ez a jelen esetben a theocratismus teljes kifejlődésének korszakára tehető.

A büntetőjog ugyanis a világtörténelmi fejlődés eredménye. A hajszál-gyökerek a világ szinpadán szerepet betöltött népekig nyulnak vissza.

Minden kezdetleges társadalomban a büntetés első jele: a magánboszú. Mindenki úgy vesz elégtételt a sérelemért, a hogy tud. A gyermekek életében eclatáns módon nyilvánul ma is.

Némileg haladottabb korban már nemesak a sértett, hanem ennek családja, törzse gyakorolja a boszút és pedig nem kizárólag a *sértő* egyénnel szemben, hanem ennek családjával és törzsével szemben, néha meghatározott izekig.

Ez a *vérboszú* korszaka, amelynek elmosódott nyomait a falusi társadalomban ma, a humanismus korszakában is észlelhetjük.

A boszú korszakának legmagasabb fejlettségi foka: az isteni boszú, a midőn a büntetés az Isten haragjának a kien-gesztelésére szolgál.

A 2. parancsban említett büntetés a boszú korszakának két fokát: a vérboszút és az isteni boszút egyesítetten fejezi ki, a midőn ezt mondja: „mert én vagyok a te Istened, erős, boszúálló Isten, ki meglátogatom (megbüntetem) az atyáknak vétkei a fiakban, harmad- és negyedikiglen azokban, a kik engem gyűlölnek“.

A tiszta theocraticus büntető felfogás jut kifejezésre a 3. parancsolatban azzal, hogy csak ennyit mond: „mert nem hagyja az Úr büntetés nélkül, ha valaki az ő nevét hiába felveszi vagy említi“.

A többi parancsoknál külön-külön ily büntetési sanctiót nem találunk, de nem is volt szükség, mert az egyes parancso-kat — a mint ezt Mózes könyvéből látjuk — az Isten adta ki. Isteni parancsok voltak azok, tehát mindenkinek meg kellett tartania, mert Mózes V. k., XI. r., 26., 27., és 28. versei sze-rint: Lássad, ime én ma néktek előtökbe adom mind az áldást, mind *átkot!* Az áldást, ha engedtek a ti Uratok, Istenetek paran-csolatainak . . . Az *átkot* pedig, ha nem engedtek a ti Uratok, Istenetek parancsolatainak.

A haladás útján a *boszút* a megváltás (*compositio*) eszméje váltja föl, a midőn az egyesek belátják, hogy a boszú igazságtalan és káros. Ez az államhatalom büntetőjogára való átmenetel. A váltságösszeg, a mely eleinte a sértetté volt, az államé lesz vagyonekobbzás és pénzbüntetés alakjában.¹

A „*részerződés*“-ben szabályozott hűtlenség büntetésétől eltekintve, a királyság megalakulása után nálunk is ismeretes volt a vérboszú és egyezkedés (*compositio*).

Az elrettentés eszméje a legszigorubb állami büntetőjogot képviseli, a melynek visszahatásaként a humanismus nemes hatása jelentkezett és ma már ott tartunk, hogy a bűnösöket a legmeszszebbmenő individualisatio alapján különböztetjük meg, csakhogy a modern büntetőjogi elvek diadalra vihetők legyenek.²

¹ Érdekes a vérboszú és megváltás eszméjének egymásba kapeso-lódására Aranyánál a XIV. száz büntetőjogát fodó leírás, Zách Klára ez. költ.

² Ezt szolgálják a javító intézetek, a gyermekvédelem, rabsegélyezés, iszákosok és gyengeelméjűek gyógyletartoztató intézetei, a bírói dorgálás és feltételes elítélés stb.

De lássuk a tíz parancsolatot a mai kor szemüvegén át szemlélve.

Első tekintetre is kétségtelen, hogy az 1., 2. és 3. parancsolat szigorúan véve vallási parancsok.

Az első parancsolat szerint Jahve a kiválasztott nép nemzeti Istene; oly Isten, mint a magyaroké volt Hadur.

Az I. parancs dogmatétel épp úgy, mint a mi vallásunkban ez: a mi urunk Istenünk egy. E parancs mély értelmén mit sem változtatott az, hogy Amon próféta szerint ez az Isten nem a zsidó népé csupán, hanem az egész világé, az igazság Istene és ezért birodalmának nincsenek határai. És e parancs erkölcsi hatással bíró tartalmát a különböző vallásfelekezetek sem mellőzték.

A II ik parancsolat azért rendeli, hogy „ne csinálj te magadnak faragott képet stb“, mert a szolgaság földéről kivezetett zsidók körül lakó népek között a bálványimádás volt bevéve s ettől kellett a borju-öntésre és imádásra hajlandóságot tanusított kiválasztott népet visszatartani.

A magyar törvénytár a keresztény hitre tért magyarokra nézve szintén tartalmazott hasonló intézkedést.

I. Endre (1046—1060.) megparancsolta: „hogy minden magyar, avagy jövevény Magyarországon, a ki a scythiai ősi pogány szokást el nem hagyja, Jézus Krisztus igaz vallásár a nyomban vissza nem tér és nem hallgat a szent törvényre, melyet a dicsőséges István király adott vala, feje és jószága vesztével bünhődjék.“

„A szentségtelen scythia szokásoktól és hamis istenektől forduljanak el és rontsák el a bálványokat.“

Szent László I. decretumának 27. fejezete pedig így szól:

„A ki pogánymódra kúta mellett áldoz, avagy fának és forrásnak és kőnek ajánlást ajánl, akárki legyen, egy ökörrel bünhődjék érte.“

Ime, láthatjuk, hogy a kereszténység bevétele után ugyanaz a küzdelem folyt Magyarországon is a bálványimádás ellen, mint a zsidóknál a tíz parancsolat kiadása után.

A reformatio történetére ki se térek s csupán jelezni kívánom, hogy ma is csak a bevett és elismert *vallás szabad gyakorlata* s nem a *szabad vallás gyakorlata* van biztosítva törvényeinkben.

A III. parancsolat a mai fölfogás szerint a vallási és erkölesi szabályok közötti kapcsolatot jelenti, s lényegében az istenség eszméjének a védelmét szolgálja.

Nem érdektelen az istenség eszméjének védelmére vonatkozó büntetőjogi szabályok genetikai kifejtése.

A theocratia korában az Isten és a vallás elleni cselekmény minden népnél a legsúlyosabb büncselekmény. Ezt látjuk az összes keleti vallások canonjaiban és különösen a zsidóknál, a mint az irás tanítja.

Az istenkáromlás büntetése: megkövezés, megfeszítés és forró ólommal való kivégzés volt.

A rómaiak az istenek megsértésének megbüntetését magukra az istenekre bízták.¹

A kereszténynyé lett római császárok a keleti felfogásnak hódoltak és az istenkáromlást — a világi felségsértés mintájára — *mint isteni felségsértést* (crimen laese majestatis divinae) haláltbüntetéssel (máglyán való megégetés) sújtják.

Ugyanez a büntetés érte az államvallás megsértőit is hitelhagyás (apostasia) és eretnekség czim alatt.

A kereszténység elterjedésével a canoni törvények s az állami törvények is az *uralkodó vallás* védelmére mindenkor a legsúlyosabb büntetést vették igénybe.

A középkor és újkor btkv.-ek az islenkáromlást és boszorkányságot is tűzhalállal büntetik.

A magyar törvénytárban régebbi törvényeink közül az 1563 : 42 ; 1659 : 42 ; 1723 : CX ; 1808 : XI. t.-cikkek intézkednek az *istenkáromlókról* és átkozódókról.

Az újabbi törvényekről alább lesz szó.

A XVIII. száz felvilágosodott irodalma a lelkiismereti szabadság álláspontjából kiindulva, a *valláselleni cselekményeket* az egyházak jogkörébe utalandónak hirdette.

József császár büntetőtörvénykönyve a rettenetes, súlyos büntetéseket nagyon mérsékelte, mert csak fogházbüntetéssel rendelte sújtani.

A francia forradalom a vallásszabadságot polgárjognak deklarálván, a code penal sem az istenkáromlást, sem az eretnekséget nem bünteti, hanem csak a vallások szabad gyakorlatának akadályozását.

¹ Momsen : Röm. Strafrecht. 580 l.

Az 1843-ik évi büntetőtörvénykönyv javaslata is ezt az álláspontot tette volt magáévá és a belga, hollandi, olasz és norvég büntetőtörvénykönyvek még ma sem büntetik az istenkáromlást.

Ellenben a német, osztrák, finn, bolgár és magyar büntetőtörvénykönyvek — bár elvileg azon az állásponton vannak, hogy az állam által elismert vallásokat részesítik védelemben — az istenkáromlást is büntetendő cselekménynek tekintik.

Az 1878 : V. t.-cikk javaslata az istenkáromlást intézkedése tárgyául nem is vette föl, a képviselőház tárgyalásán így is ment át és csak a főrendiház javasolta ennek föl vételét.

A 190. §. szerint tehát: „a ki a 171. §-ban meghatározott módon (gyülekezeten nyilvánosan, szóval, vagy nyomtatvány, irat, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által) Isten ellen intézett gyalázó kifejezések által közbotrányt okoz... egy évig terjedhető fogházzal és ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetetik.“

Az Isten fogalmának értelmezése tekintetében a jogi írók két ellentétes álláspontra helyezkednek.

Angyal P., Schnierer, Illés, Werner magyar írók, Berner, Liszt, Frank, Oppenhoff, Ölhausen német írók a btkv. vonatkozó rendelkezését akként értelmezik, hogy itt az egyes pozitív vallások felfogását lehet és kell az „Isten“ fogalma tekintetében kiindulási pontul elfogadni s ebből folyóan a Krisztus, Szentlélek gyalázása is megállapítaná a fennebb érintett bűncselekményt.

Ezzel ellentétben Hälscheuer, Binding, Wahlberg, Merkel, Meyer, Schvarze az Istenség absztrakt fogalmát tekintik irányadónak.

Ehhez a nézethez a magyar írók közül egyedül Finkei Ferencz csatlakozik, a ki álláspontját ekként körvonalozza:

„Isten alatt nem az egyes vallásfelekezetek, se nem valamely bölcsészeti rendszer felfogása szerinti istenfogalom értendő, hanem az Isten absztrakt fogalma (a legfőbb lény), a mely az összes *egy Istent* hívő vallások tanainak alapját képezi. Az „Isten fiának“, Krisztusnak, Szűz Máriának gyalázása tehát nem tekinthető istenkáromlásnak.“

E nézet a legtisztább unitárius felfogásnak is megfelel s én is ezt az álláspontot teszem magamévá, habár nem tagad-

hatom, hogy a vallásos érzés szempontjából az ellenkező álláspont is bizonyos határig indokolt.

Az általam is elfogadott álláspont az általános monotheismus elvéből foly, az egyes vallásfelekezetek dogmai meghatározására való tekintet nélkül. Allah, Jehova, Mindenható, Atyaisten stb. kifejezések mind a legfőbbvalóra vonatkozván, az istenkáromlás fogalmát kimerítik, ha a törvény rendelkezéséhez képest a tettes ezáltal *közbotrányt* okoz.

A műfelháborodást azonban nem lehet *megbotránkozásnak* tekinteni, de viszont a *megbotránkozás* fenforog, ha a jelenlevők esupa *modernségből* vagy restelkedésből azt is vallják, hogy nem botránkoztak meg, de valóban a körülmények a közbotrányt igazolják.¹

A btkv. 75. §-ában foglalt rendelkezéshez képest e büncselekmény csak szándékosan követhető el, de ha valaki önfelédten, gondatlanul káromkodik, akkor is büntetendő a kihágásról szóló 1879: XL. t.-cz. 51. §-a értelmében 8 napig terjedhető elzárással.

Nemesak az Úr, hanem az állam bírósága sem hagyja büntetés nélkül tehát, ha valaki az Úrnak nevét hiába felveszi, vagy említi.

Az 1906. évben a btkv. 52—54. §-ában meghatározott vallás elleni kihágás miatt 1287 egyén ellen tétetett feljelentés s ezeknek 52·99%-a el is ítéltetett.

A btkv. 190—192. §-ában meghatározott vétségek miatt 247+2=249 egyén ítéltetett el, ezek között unitárius egy sem volt. Összesen (Fiume 1) 947 egyén lett vallás elleni büncselekmény miatt elítélve.²

IV. parancs. Az erkölcsi és a polgári törvények közötti kapcsolatot a 4-ik parancs testesíti meg.

E parancs szerves kapcsolatban van a teremtés bibliai történetével, a mennyiben a 7-ik napon megnyugovék az Úr is és megszentelé a szombat napot.

Ez a 7-ik nap az ember fiának is ünnepe kell legyen, mert a természet rendje is megköveteli a pihenést.

¹ Finkey: Magyar büntetőjog. 801. l. Angyal P.: Istenkáromlás.

² Kolozsvárt és Marosvásárhelyt 1906. évben e büncselekmények miatt senki sem volt elítélve.

Élettani törvény ez, a mely a szerves természetben sok irányban igazolást talál.

E parancsot a zsidók követésre méltó módon megtartják. Akármiféle országos vásár is legyen, a zsidó ez ünnepen nem tesz semmi dolgot, mert az ő urának, Istenének szombatja van.¹

E parancsban foglalt igazságot a több ezer év sem tudta jobbal felecsérelni, pedig a 10-ik nap ünneplésével is volt már kísérlet téve.

A socialis törvények vasárnapi munkaszünetként szabályozzák a pihenés napját és egy valóságos rendeletözőn foglalozik azzal.

Angliában és Amerikában e nap csakugyan a pihenés napja, de a lelki élet táplálására felhasználva.

Nálunk Szent István törvényeitől kezdve, számos törvény intézkedik a vasárnap megtartásáról, de azt tapasztaljuk, hogy a vallásos cselekedetek gyakorlása helyett e napon követetik el a legtöbb erkölcsellenes és büntetendő cselekmény.

Szent István király törvényei közül idézendőnek találom a II. K. 7. fejezetében foglalt, érvényét veszített következő rendelkezést: Tehát ha pap, vagy ispán, vagy más keresztény ember vasárnapon találna munkában valakit, akárki legyen, üzessék el a munkától.

1. §. És ha ökrrel dolgozott, vegyék el ökrét és adják ételül a vár népének. 2. §. Ha pedig lóval, vegyék el lovát, melyet a gazdája ökrön váltson meg, ha kedve tartja és az ökröket egyék meg, a mint mondtuk. 3. §. Ha valakit egyéb szerszámokkal találunk, vegyék el szerszámait és ruháit, melyeket bőrén (teste veresége, vérig veszsőztetése árán) váltson meg, ha akar.

A VIII. fejezet szerint pedig: Ugyan a papok, meg ispánok hagyják meg mindenfelé a falusbiráknak, hogy vasárnaponként az *ő szemük láttára* minden ember, apraja és nagyja, férfia s aszszonya, mind templomba menjen, kivéve azokat, a kik a tűzhelyet őrzik.

1. §. Valaki pedig konokul hátramarad, csapják meg és kopaszszák meg.

¹ Szent László I. d. 26. fejezete rendelte: Ha valaki vasárnap, vagy más nagyobb ünnepen talál zsidót munkában, tehát hogy a keresztény meg ne botránkozzék, valamely szerszámmal a zsidó dolgozott, azt veszítse el.

Szent László I. K. II. fejezete hasonló módon rendelkezett. Érdekes azonban ez: 1. §. Ha pedig a falu távolabb esik és a falu népe el nem mehet a templomba, mégis egy közülök menjen el mindnyájok képében, kezében a bottal és vigyen az oltárra gyertyát, meg három kenyeret.¹

Erdély híres törvénykönyve, az Ap. Const. I. rész, 12. articulusa ekként rendelkezett:

„A vasárnapi vagy hetedszakai ünnepek (ugymint Istentől rendeltetett hetedik napok, melyek akkori időben szombatoknak neveztettenek és mely helyett az új testamentumban már vasárnapok tartatnak a keresztyén ecclesiakban) megszenteltessenek és illettessenek; hasonlóképen az ecclesiaban bevétetett három nevezetes ünnepnapok is megtartassanak és azokban való isteni szolgálatokkal illettessenek.“

Ujabban az 1868: LIII. t.-czikk szabályozta a vasárnapi munkaszünetet, még pedig a 19. §-ban e szerint: „Egyik vallásfelekezetnek tagjai sem kötelezhetők arra, hogy más vallásfelekezetbeliek egyházi szertartásait és ünnepét megtartsák, vagy, hogy ezen napokon bárminemű munkától is tartózkodjanak.

Vasárnapokon azonban minden nyilvános és nem elkerülhetetlenül szükséges munka felfüggesztendő. Ugyszintén bármely vallásfelekezetnek ünnepén a templom közelében s egyházi menetek alkalmával azon tereken és utczákon, a melyeken az ily menet keresztül vonul, mindaz mellőzendő, a mi az egyházi szertartást zavarhatná.“

Az 1891: XVII. t.-cz. intézkedik ezután még az ipari munkának vasárnapi szüneteléséről, a mely köztekintetektől egyes iparokban megengedi, hogy az ipari munka vasárnapon is végezhető legyen.

E most idézett törvény 6. §-a a vasárnapi munkaszünet megszegőit (1—300 frt) 2—600 K.-ig terjedő büntetéssel rendeli sújtani.

Az 1879: XL. t.-cz. 52. §-a szerint pedig:

„Aki az 1868: LIII. t.-cz. 19. §-ának az ünnep- és vasárnapokra vonatkozó intézkedését megszegi, 100 forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.“

Mind e törvényekre semmi szükség nem volna, ha az emberek a 4. parancsolatot megtartanák. Azokat, a kik oly ipar-

¹ Innen maradt fenn a reprezentálás symboluma: kisbíró kezében bot.

nemet üznek, hogy a vasárnapi munkaszünet megtartása lehetetlen, vagy nagy kárral jár, a zsidók megmutatták, hogy miképp lehet e törvényt, illetve parancsot megtartani a nélkül, hogy az üzemből fennakadás állana be.

Statisztika. A vasárnapi munkaszünetről szóló törvénybe ütköző kihágás (1891 : XVII. t.-cz.) miatt az 1908. évben elítéltetett 3960 férfi (88·40%) és 519 nő (11·59%), együtt 4479 egyén.

Az V. parancs *tisztán* erkölcsi szabályként jelentkezik.

A szülők köteletségére nézve a tíz parancsolat semmit se tartalmaz. Fölösleges is, mert a leghatalmasabb ethikai erő az emberi társadalomban a szülői szeretet volt és marad. Ez a nevelésben jut kifejezésre, a mely a mai társadalom kifejlődésének legnehezebb munkája volt.

A szülői szeretet nagyságára vonatkozó iskolai példákat csak érintem, de felsorolásukat mellőzöm.

A szülőktől élvezett sok jóért csak az 5. parancsot kell megtartsuk és akkor Isten előtt kedvesek vagyunk, mert semmit sem tehetünk az Istennek tetszőbbet, mintha szüleinknek régi és új jótéteményeit kamatostól szívesen megfizetjük. (Plutarch: Testvéri szeretet. IV.)

Az 5. parancs az életben akként valósítható meg, ha a szülők iránti kegyelet folytán szüleinket gyámolítjuk s minden kívánságukat, még áldozatok árán is, teljesítjük.

Törvényeink idevonatkozóan a múltban kevés adatot tartalmaztak, úgy, hogy a család körén belül a szülők és gyermekek tartási kötelessége kizárólag erkölcsi alapon nyugodott.

Werbőczy hármaskönyvében már megtaláljuk az erkölcsi szabály megerősítését, a mely szerint a fel- és lemenők kölcsönös eltartási kötelessége a természeti jog (ius naturale) folyománya, a mely nem is szorul tételes jogi szabályozásra. (H. k., I. R., 53. czim, 10. §.)

A Hármaskönyv I. R., 52. cz., 5. §-a pedig a vagyon megosztására való kényszert állította föl arra az esetre: „Ha a fiu a fogságba esett apát az ellenség kezéből, vagy a tömlöczből, midőn azt tehetné, ki nem váltja, sem ki nem szabadítja, vagy érette kezességet vállalni vonakodik.

A római jogban azonban szabályként látszik, hogy a felmenő és lemenő rokonok szükség esetén egymás eltartására

kötelezve vannak. (Dig. 25. k., III. czim, 5. §. Codex. 5. k., XXV. czim; R. 6. k., 61. czim, 8. §.)

A german jogban is elismerve volt ez a szabály.

Ujabb törvényes intézkedéseink közül az 1877 : XX. t.-cz. 11. §-a akként rendelkezett, hogy: „A szülők és nagyszülőknek azon jogára nézve, hogy gyermekeiktől vagy unokáiktól tartást követelhessenek, a fennálló jogszabályok érintetlenül hagyatnak.“¹

Mondhatom, keserü sors vár arra a szülőre, a ki gyermekei tartását hatósági uton kell igénybe vegye. Még ha jószántából adja akármelyik gyermek — hagyján, de ha a hivatalos hatalom kell ezt kikényszerítse, a méregnél is ölőbb falatokat kap az ily szülő.

Az 1898 : XXI. t.-cz. 7. §. b) pontja is kimondja, hogy a gyermek a nyilvános betegápolási költségeket szüleiért viselni köteles.

A humanizmus emelte menházak az ily kényszertartásokat úgy a szülőkre, mint a gyermekekre kikerülhetővé teszük.

Az általános erkölcsi érzés erősbödését jelenti tehát az, hogy a társadalom a tehetetlen vagy könnyelmű szülők gyermekei megmentése végett gyermekmenhelyeket emel s hogy a szegényházak és aggmehelyek a szülők iránti kötelesség teljesítését elviselhetetlen tehernek tartó gyermekek válláról veszik át az emberi életben elképzelhető legkedvesebb terhet.

A mai társadalom erkölcsi érzülete fellázadna a régi népeknél ismeretes ama társadalmi jelenség megvalósítása ellen, hogy a magukkal tehetetlen aggok és természeti hibában szenvedők

¹ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete szintén biztositani kívánja a kölcsönös tartási köteleosséget, a midőn a 249. §-ban rendeli: „Előd és ivadék egymást eltartani köteles.“

Az erkölcsi törvény hatása pedig ezen fölül abban nyilvánul, hogy a 260. § szerint: „Annak, a ki erkölesileg vétkes viselkedése következtében jutott nyomorba, csak ahhoz van joga, hogy a legszüükségesebbekkel tartsák el.

Nem érdektelen a társadalmi erkölcs szempontjából az sem, hogy a magyar polgári törvénykönyv tervezetének elvi álláspontja az, hogy az eltartási kötelezettség a testvérekre testvérekkel szemben, az apóra és anyóra a vóvel, illetőleg a menynyel szemben (esetleg viszont) a mostoha anyára a gyermekkel szemben nem terjed ki.

E részben a tartási kötelezettség a vallás-erkölcsi érzésen fog alapulni csak, a jövőben, ha a tervezet álláspontja törvényerőre emelkedik.

kitéssenek vagy elpusztíttassanak. Sőt az orvosi tudomány kiváló képviselőinek azt az álláspontját sem fogadja el a humanizmus szelleme, hogy az orvosilag megmenthetetlen súlyos betegek a földi kinszenvedésektől, a legszigorubb tudományos ellenőrzés mellett is, a legfájdalomnélkülibb módon megszábaddíttassanak. Inkább elviseljük a fájdalom megmérhetetlen nagyságát, mint azt a tudatot, hogy a természetadta élet csak egy pillanattal is büntetlenül megrövidíthető.

A társadalmi élet átalakulása következtében ma már a magánszervezkedés a nyomor enyhítésére nem is bizonyult elegendőnek s az állam is sietett mindazt megtenni, a mit a jótékony egyletek áldásos és nélkülözhetlen működésén fölül szükségesnek ismert föl.

Ilyen a nyilvános betegápolás költségeinek fedezéséről szóló fennebb említett 1898: XXI. t.-cz. és a hatóságilag elhagyottaknak nyilvánított hét éven aluli gyermekek védelmére felállított állami gyermekmenhelyek (lelencz intézetek)

Az 5. paranesban foglaltan meghatározott erkölcsi kötelességünk a magyar büntetőtörvénykönyvben is több helyen jut kifejezésre.

Igy a btkv. 302. §-a a felmenő ágbeli rokonon elkövetett súlyos testi sértés büntetettét $\frac{1}{2}$ —3 év helyett $\frac{1}{2}$ —5 évi börtönnel rendeli büntetni; a súlyos testi sértés vétségét az 1 évig terjedhető fogház helyett 3 évig terjedhető fogházzal, a könnyű testi sértés vétségét pedig 6 hónapig terjedhető fogház helyett 2 évig terjedhető fogházzal rendeli büntetni.

A szülők iránt tartozó kötelesség ethikai alapja még mélyrehatóbb a btkv. 307. §. rendelkezésében, a mely szerint a *felmenő ágbeli* rokonon elkövetett halált okozó testi sértés esetén az erős felindulás nem szolgál enyhítő körülményül.

E szerint fiu és unoka nem hivatkozhatnak arra, hogy felmenő ágbeli rokonuk magatartása ingerelte fel őket s ennek hatása alatt követték el a bántalmazást.

Az 5. paranes által követelt tisztelet oly nagyfoku kell legyen, hogy még a méltatlan bánásmódot is eltérni tudjuk azoktól, a kiknek életünket köszönhetjük.

(Folytatása következik.)

DR. TÓTH GYÖRGY.

Tizenöt prot. mű a XVI – VII. százban.

I.

Kolozsvár, 1579.

(*Dávid Ferencz elíteltetéséről.*) Irták Basilius István és a kolozsvári unitarius papok. Kolozsvár, 1579. (8. r.)

Csakhamar Dávid Ferencz fogságra jutása után, 1579 nyarán irták e könyvet többen a gyulafehérvári tragoedia folyamán követett eljárás mentéségre. Basiliuson kívül Hunyadi Demeter püspöknek és Blandrata Györgynek is nevezetes része lehetett e mű iratásában. 1579 őszén adták ki. Óvári Benedek simándi prédikátor felelt meg reá 1579 „Szent Miklós nap estin“ írott levelében. Basilius István válaszulván Óvárinak, következőleg emlékezik meg kibocsátott könyvükről:

„A Levélnek folyásában azt az Alázatosságot igéri, hogy ő nem él olyan gyűlölségcs szidalmokkal, mint mű éltünk a *magyarul kinyomtatott könyvetskénkben*. Maga mikor Dávid Ferencz képében felel arra a könyvetskére, annak előljáró beszédében niuts olly szidalom, kit fejünkhez nem vér.“

Basiliusnak kézirati válaszát közli Uzoni.¹ Az Óvári levele elveszett. A Basilius válaszában említett „magyarul kinyomtatott könyvetske“ ma egy példányban sem ismeretes.

II.

Kolozsvár, XVII. sz.

Várfalvi Kosa János. Az Üdvességnek Fundamentumáról rövid Kérdezkedés az Szent Írás szerént, az küsdedeknek tudományában, és az Urnak szolgálattában és félelmében való fel-nevelésére. *Várfalvi Kosa János* által irattatott Kolozsvárban. Nyomtatott Heltus Gáspár műhelyében. In 12^o (1636 előtt?)

¹ Historia Eccl. Unitar. I., 250—254.